

תראה סימנים בדרך... עיון בתורתו של ר' צדוק הכהן מלובלין

הקדמה

פעמים רבות נדמה לאדם שרואה הוא את רצון אלוקים מתערב בחייו. שמא אין זה אלא רצונו הוא?

האם ניתן 'לזרום' עם מהלך החיים והגורל, מתוך תפיסה שמה שהיה הוא שצריך היה להתרחש, או שמא עלינו לבחון את המציאות בכל פעם מחדש?

בחלקו הראשון של המאמר אנסה להתחקות אחר תפיסת ר' צדוק הכהן מלובלין את עניין הסימנים! בחלק השני אנסה לבחון על פי תפיסת ההיסטוריה של ר' צדוק, האם שונה תפיסתו את ימינו, זמן שיבת ציון, מתפיסתו תקופות קודמות, ביחס לסימנים' אלו.

חלק א' – סימנים

א. תראה סימנים בדרך

פעמים שרואה בכירור שה' יתברך מסייעו ומסכים עם מעשיו, עם כל זה אינו רואה כי מעשיו ישרים באמת.

ועל זה נאמר: 'מדריךך בדרך תלך'² ודרשו רז"ל³: 'בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו'. ונאמר 'בדרך' שרצונו לומר בספרי משלי, דרך התורה, כמו שכתבתי לעיל אות מת, כי אין ה' יתברך מסייע אלא כשהוא על פי דעתו הולך בדרך התורה. ומה שלמדו מבלעם, גם לפי דעתו של בלעם כפי סיטרא דיליה היה דרך זה ישר לו כפי מה שהוא, ומובן].

הלא תראה באליהו שאמרו ז"ל⁴ שהיה קשה לפניו יתברך עצירת גשמים, ואף על פי כן אמר לו לאליהו 'לך ונסתרת'⁵ וגו'...

ועל זה נאמר 'לא בשמים היא'⁶ ואף על פי שעזרו לר' אליעזר בדרך נס להראות שהדין עמו, לא סמכו על זה, שחשבו שהוא מפני שהוא רוצה לילך בדרך זה.

וזה היתה גם כן התלוננות בני ישראל: 'אתם המיתם את עם ה''⁷ אף על פי שראו הפלגת הנס באבדם, מכל מקום חשבו על זה כי לא בשמים היא, ואין לסמוך על זה שהדין עם משה ואהרן נגד קרח ועדתו, רק אתם רציתם לילך בדרך זה וזכותכם גדול ולכך המיתם וגו'.

(צדקת הצדיק פסקה סד)

1. הסימנים הם פרשנות ההתרחשויות בעולם כהנחיה אלוקית ורמזים לדרך בה אמור האדם לפעול.
2. ישעיהו מ"ח, יז.
3. מכות י ע"ב.
4. סנהדרין קיג ע"א.
5. מלכים א י"ז, ג.
6. דברים ל', יב. הפסוק מובא בהקשר ליתנור של עכנאי, עיין בהערה 9.
7. במדבר י"ז, ו (לאחר מות קורח ועדתו).

בשיר הנושא של הדיסק 'סימנים בדרך' שר גלעד קרדונר: "תשמח, יש תקווה ידידי, תראה סימנים בדרך..."

בפיסקה שראינו כותב ר' צדוק נגד הגישה בשיר, שה' נגלה לנו מתוך המציאות ורומז לנו על הדרך, שהרי לעיתים ה' יתברך מסייע בידך למרות שאינו מסכים איתך! בדומה לכך כותב ר' צדוק בפיסקה לו: "פעמים שנדמה לאדם שיש לו סייעתא דשמיא לדבר שהוא עושה, אל יסמוך על זה לאמר שדבר טוב הוא...". האדם איננו יכול לסמוך על הניסים שנעשו לו⁸, שהרי ייתכן כי על פי דעתו זוהי דרך התורה ולכן ה' סייע בידו. ייתכן שהאדם כה האמין בדרכו עד שבזכות אמונתו שונתה המציאות אך באמת אין זה רצון ה'. בדומה לכך מסביר ר' צדוק אף את סוגיית תנורו של עכנאי⁹ (ועל ידי כך מנטרל את השאלה התיאולוגית שעולה מסיפור זה, שכביכול פסקו החכמים נגד רצון ה') למרות בת הקול, ה' לא הסכים עם ר' אליעזר אלא רק סייע בידו.

על פי פיסקה זו האדם אינו יכול לסמוך על הסתכלות בעולם או על התבוננות בהיסטוריה¹⁰, שהרי העולם משקף את רצוננו¹¹ ולא דווקא את רצון הבורא. האדם הוא זה שבורא את הסימנים במציאות, והאמת לא תמיד משתקפת בלבושי העולם.

פיסקה זו מעמידה בפני לומדיה שאלה בסיסית; והרי אם לא ניתן לסמוך על הסימנים בעולם, על מה כן ניתן לסמוך? איך האדם ידע אם מעשיו באמת רצויים לפני האל?

לפני שנענה על שאלה זו, עלינו לברר את עניין ה'סימנים' בתורת ר' צדוק, שהרי במבט ראשון יש פיסקות שעומדות בסתירה לפיסקה שראינו לעיל.

ובדבור שמרגלא בפומיה זהו שורש נפשו... ומזה יוכל האדם לעמוד על שורש נפשו,
לדעת מה ענינו בזה העולם... (שם ג)

בהסתכלות ראשונה בפיסקה, נראה כי ר' צדוק מציע לסמוך על סימן חיצוני; על פי מה שמורגל בפי האדם (מה שאדם רגיל לדבר עליו בשיחותיו ביום יום) יכול הוא לדעת מהו שורש נפשו. אולם בהסתכלות שנייה, אין ר' צדוק מורה לאדם לסמוך על סימן חיצוני אלא להתבונן בעצמו, במה שמורגל בפיו.

8. בדומה לכך כותב ר' נחמן מברסלב בסיפורי מעשיות (מרב ובן יחיד), על בן שרצה לילך לצדיק אך בדרך נשבר אופן המרכבה, הבן חשב בטעות שכנראה ה' אינו רוצה שילך ולכן נמנע מלנסוע לצדיק ולבסוף הסתבר שמכיוון שלא נפגש עם אותו הצדיק - נמנעה ביאת המשח.

9. בבא מציעא נט ע"ב: "זוהו הוא תנור של עכנאי... תנא: באותו היום השיב רבי אליעזר כל תשובות שבעולם ולא קיבלו הימנו. אמר להם: אם הלכה כמותי - חרוב זה יוכיח. נעקר חרוב ממקומו מאה אמה... אמרו לו: אין מביאין ראייה מן החרוב. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי - אמת המים יוכיחו. חזרו אמת המים לאחוריהם. אמרו לו: אין מביאין ראייה מאמת המים. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי - כותלי בית המדרש יוכיחו. הטו כותלי בית המדרש ליפול. גער בהם רבי יהושע, אמר להם: אם תלמידי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה - אתם מה טיבכם? לא נפלו מפני כבודו של רבי יהושע, ולא זקפו מפני כבודו של רבי אליעזר, ועדין מטיין ועומדין. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי - מן השמים יוכיחו. יצאתה בת קול ואמרה: מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום! עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: 'לא בשמים היא'. מאי 'לא בשמים היא'? אמר רבי ירמיה: שכבר נתנה תורה מהר סיני, אין אנו משגיחין בבת קול, שכבר כתבת בהר סיני בתורה: 'אחרי רבים להטות'. אשכחיה (=מצאו) רבי נתן לאלהיו, אמר ליה: מאי עביד קודשא בריך הוא בההיא שעתא (=מה עשה הקב"ה באותה שעה)? - אמר ליה: קא חייך (=חייך) ואמר - נצחוני בני, נצחוני בני".

10. על יחס ר' צדוק להתבוננות בהיסטוריה אעמוד אי"ה בהמשך המאמר.

11. ניתן לומר שהעולם החיצוני פועל על עיקרון של 'כל דאלים גבר', מי שיותר רוצה ומאמין מנצח, בעוד שהאמת נחה בלב האדם.

...ולכך השוגג נקרא חוטא וצריך כפרה, שמאחר שהאלהים אינה לידו הוא לאות כי עדיין איננו נקי... ומן המכשולים שאירעו לאדם יוכל לדעת דברים שאינו נקי מהם עדיין במעמקי ליבו. (שם נח)

בפיסקה זו האדם איננו מחפש תשובות על ידי התבוננות בניסים, בעולם וכו'. האדם מתבונן בחטאיו, במכשולים שאירעו לו, ואם הוא חטא (אפילו בשוגג) סימן שדבר החטא שייך בו והוא עדיין איננו נקי ממנו לגמרי.

ג. רק עקמימות שבלב הוא הגורם לטעות

ראינו שהאדם איננו יכול לסמוך על סימנים חיצוניים, אך על מה עליו לסמוך?

אין דרך שאין בו עקלקלות, רק שבעיניו הוא ישר, כמו שנאמר במשלי כא, ב (כל דרך איש ישר בעיניו ותוכן לבות ה'). כי על ידי התאוות צריך לעקם דרכו, שהם פחתים שבינתיים שאינו מישור, כמו שאמרו בוויקרא רבה¹² על פסוק 'יתהלך במישרים'¹³. כי המתהלך במישרים כל העריות דומות עליו כמישור¹⁴, לולי כן אי אפשר לילך במישרים. ומי שבעיניו הוא ישר מה יעשה, והלא לפי דעתו הולך ביושר? על זה אמר: 'ותוכן לבות ה' - מי שליבו שלם אין ה' יתברך משגהו להטעותו ואינו בא בטרוניא רק עקמומית שבלב הוא הגורם הטעות. (שם פח)

לאדם לא נותר אלא לסמוך על עצמו. האמת נמצאת בליבו פנימה¹⁵.

אך גם דבר זה קשה, שהרי לפעמים "לפי דעתו הולך ביושר", ואיך ידע האדם אם מעשיו אמיתיים? "ועל זה נאמר: 'ותוכן ליבות ה'", מי שליבו שלם ה' יגן עליו ויעזרהו, ומה שמפריע לאדם להגיע ללב שלם זוהי העקמימות שבלב, אלה הם הנגיעות הפרטיות.

אכן, האדם צריך לחפש סימנים רק בעצמו וכך לנסות לדעת מהו רצון ה' יתברך, אך הוא עלול לרמות את עצמו (לדוגמה - שידמה בליבו שה' רוצה שישב כל היום ויראה טלוויזיה וכדו'), ולכן ראשית צריך להסיר עקמימות שבלב, להסיר את הנגיעות, צריך להשליך עצמו על ה' יתברך¹⁶.

גישת ר' צדוק איננה אקזיסטנציאליזם¹⁷ השם את האדם, רצונותיו ותאוותיו במרכז, שהרי אמנם האדם סומך על ליבו, אך זהו לב שהינו נקי מתאוות, שעליו כותב ר' צדוק¹⁸: "והעיקר הוא הלב ששם מעון ה' יתברך, כמו שאמרו ז"ל: 'הקב"ה ליבן של ישראל', האדם איננו סומך על עצמו(!), אלא על הקב"ה השוכן בליבות ישראל!

12. ויקרא רבה פרשה י"ב פיסקה א.

13. משלי כ"ג, לא.

14. יומא עה ע"א.

15. מגישה זו נולד גם המושג 'עבירה לשמה', שהאדם עובר עבירה כדי לקיים את רצון ה' הפנימי, ואין כאן המקום להאריך.

16. בסוף פיסקה לט (שראשיתה מצוטט לעיל) כותב ר' צדוק: "והעצה לזה - תפילה לרחמי שמים... כמו שכתבתי על פסוק 'לב טהור'".

17. "אקזיסטנציאליזם - ההשקפה כי הקיום קודם למהות, העובדות קודמות לאידיאה; האדם אין לו זיקה למה שמעבר לו" - 'המילון החדש' א. אבן שושן, עמ' 150.

18. צדקת הצדיק פיסקה טח.

האדם איננו מקיים את רצונו אלא את רצון ה' יתברך המצוי בליבנו, וכדי להגיע לרצון ה' צריך להישיר את הלב, להסיר ממנו את התאוות הפרטיות, ולהגיע לרצון עצמו.

ד. להישיר את הלב

איך מישירים את הלב? איך מסירים את העקמימות? על כך כותב ר' צדוק:

כל העבודות שבאברי הגוף והמצוות שבהם הם רק להישיר הלב, והעיקר הוא הלב ששם מעון ה' יתברך, כמו שאמרו ז"ל¹⁹: 'הקב"ה ליבן של ישראל, שנאמר²⁰: 'צור לבבי וחלקי אלהים לעולם'.

ולכך לא יהיה זה המכוון מן האדם, רק כל אלה דברים המביאים אל המכוון, כמו שאמרו בזהר²¹ על תרי"ג מצוות - תרי"ג עיטין²². ועל זה אמר: 'ואחר הרוח רעש לא ברעש ה', ואחר הרעש אש לא באש ה', ואחר האש קול דממה דקה²³, כי כבוד ה' אינו בדבר הנרגש ומרעיש, רק בקול דממה דקה והוא הלב שאינו נרגש לשום בריאה... רק מקודם צריך להיות ברעש ובתוקף נגדו, כמו שאמרו ז"ל²⁴: 'לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע', אבל אין זה הממשלה הגמורה עדיין, רק כאשר הוא בלי רעש. (שם סב)

העיקר הוא הלב, הרצון האלוקי השוכן בתוך האדם. אך כדי להישיר את הלב, כדי שנוכל להתחבר לרצון אלוקי זה, עלינו להתחיל ב'רעש' (או אולי בענוה) על ידי קיום תורה ומצוות. רק מי שמקיים תרי"ג מצוות יוכל להגיע למצב של לב שלם. למצב של תודעה אלוקית.

באופן דומה כותב ר' צדוק גם בעניין תפילה:

בתפלה הוא העיקר החשק והרצון להתפלל ולהתחנן... דרצונו לומר כי אין הקרבן מצוה... אבל ה' יתברך אין צריך לכך... ככלל המצוות רק לרצונכם, כפי הרצון והחשק שלכם כך הוא הקרבן... וכן התפלה במקום הקרבנות, שאין רצון ה' יתברך מבני אדם שיתפללו לפניו וישנוהו, רק הרצון שלהם להתפלל זהו רצונו יתברך, והבן זה. (שם סב)

כלומר, המצוות אינן מטרה אלא "רק מביאים אל המכוון". אלוקים איננו צריך את המצוות. תפקיד המצוות הינו רק להסיר את העקמימות שבלב, כדי שיוכל האדם להידבק בבוראו באמת.

על ידי הסרת העקמימות שבלב יוכל האדם לכוון לרצון ה' יתברך, רק על ידי תמימות אמיתית יכול האדם לסמוך על ליבו; "מי שליבו שלם אין ה' יתברך משגחו להטעותו"²⁵.

אולם, כדי להישיר את הלב לא ניתן להסתפק בקיום תורה ומצוות, על האדם להשליך עצמו על ה', שהרי רק ה' הבוחן כליות ולב מסוגל להישיר לגמרי את ליבו של האדם.

בראשית דרכו על האדם לשנות את התודעה בה הוא חי, אך בד בבד חייב האדם את עזרת אלוקיו.

19. שיר השירים רבה פרשה ה' פסקה ב.

20. תהילים ע"ג, כו.

21. "שית מאה ותלת עשר זיני עיטא יהיב אורייתא לבר נש..." (זוהר יתרו, פב ע"ב).

22. (=עצות).

23. ברכות נח ע"א.

24. ברכות ה ע"א.

25. באופן דומה כותב ר' נחמן ב'שיחות הרי"ן' שיחה ב: "טוב מאוד להשליך עצמו על ה' יתברך ולסמוך עליו... גם אזי אין צריך לדאוג ולחשוב כלל אם מתנהג כראוי אם לאו, מאחר שסומך עליו יתברך".

...אבל צריך רחמים גדולים שיהיו דברי תורה נבלעים בליבו, ושיהיה הוא כך כמו הדברי תורה שמשגיג ומוציא מפיו. וכמו שאמרו בפרק חלק²⁶ בתורתו של דואג מן השפה ולחורץ, פירושו ואין נבלע בלב להיות כך.

כל השתדלות האדם בשבירת היצר בתאוות נקרא חן ויופי לבד, שהוא שקר והבל שאינו קיום לעד. כי היצר מתגבר בכל יום ואולי מחר לא ינצחנו, רק העיקר לבקש מה' יתברך שיהיה בעזרו... (שם נא)

רק ה' יתברך השוכן בליבות ישראל הוא היכול להביא את האדם לידי לב שלם לגמרי. באופן דומה כותב ר' צדוק בספרו 'רסיסי לילה':

התורה והמצות הם רק הארות לגוף המכוון שיש מבריאת האדם. וכמו שכתוב: 'נר מצוה ותורה אור'²⁷, שהם מאירים להגיע אל המכוון, שהוא דרך חיים שמהלכין בדרך זה באישון לילה ואפילה²⁸. שעולם הזה נמשל ללילה כמו שכתוב בריש פסחים כי אין אדם רואה ויודע כלל מה ה' יתברך חפץ ממנו ביחוד, ועל מה הוא נברא בעולם...

ונאמר: 'נר לרגלי' וגו'²⁹ - שהנר מאיר רק למקום העמדת הרגל לדעת היכן להעמידה שם במקומו ואפשר שיהיה בריחוק מקום דרך יותר טוב וצריך להתרחק ממקום עמידת רגלו לימין או לשמאל וזה אינו יודע אלא על ידי אור המאיר כל הנתיב. וכן המצווה הוא נר לרגל אבל אין מאיר כל הנתיב, ולפעמים 'גדולה עבירה לשמה מצווה כו'³⁰ ו'עת לעשות'³¹ וגו'.

אבל התורה מאירה כל מקום ההילוך ועל ידי אור זה יודע לכיון ולילך אל בית עולמו שזהו עיקר המכוון שישלים קומת נפשו שתהיה כולה רבוקה בה' יתברך שבוה נקרא 'בית עולמו', שהעולם שלו הוא, כדשז"ל³² בתחלה נקרא תורת ה' ולבסוף תורתו, כי ההתחלה הוא מה' יתברך כי לא היה אפשר לאדם ליקרב לה' יתברך אלמלא קרבנו המקום יתברך לפניו במתן תורה. והפתיחה ב'אנכי' שאינו לשון ציווי דמשמע השתדלות כמו לא יהיה דההתחלה הוא מה' יתברך לבד וזהו תורת ה' ואחר כך תורתו - היינו השתדלות אדם.

(רסיסי לילה פיסקה מא)

המצוות הינם נר המאיר רק את מקום הרגל, לעומתם התורה הינה אור המאיר את כל הדרך, אך כדי שהתורה תהפוך לאור היא חייבת להפוך לתורתו הפנימית של האדם (להאיר את בית עולמו). היא חייבת לרדת מרום מעלתה כתורת ה' ולהפוך לתורתו של האדם. כשהתורה הופכת לתורת האדם, לחלק מעולמו הפנימי, רואה האדם את כל הדרך, ומסוגל לראות מה ה' יתברך רוצה ממנו (עד כדי שרואה לפעמים שיגדולה עבירה לשמה³³). כדי שתיהפך לתורתו, בנוסף להשתדלות, האדם צריך עזרה מה'.

26. סנהדרין קו ע"ב.

27. משלי ו', כג.

28. סוטה כא ע"א.

29. תהלים קי"ט, קה.

30. נזיר כג, ע"ב.

31. 'עת לעשות לה' הפרו תורתך" (תהלים קי"ט, קכו).

32. עבודה זרה יט ע"א.

33. עין בנזיר כג ע"ב וכן בהוריות י ע"ב.

ה. וזהו כל עניין העולם הזה

עיקר האדם הוא החשק שבלב, שבו הוא יתרונו על המלאכים...
ובעולם הזה 'רחמנא ליבא בעי' ומעלת האדם כפי החשק שבלב, אבל בעולם הבא
שישחט היצר הרע ולא יהיה עוד מקום לבחירה, אז יהיה המעלה כפי יתרון החכמה
וההשגה שבמות.

(צדקת הצדיק פיסקה רמח)

בעולם הזה עיקר העבודה היא בלב. שם, בלב, משכן היצרים, על האדם לחשוף מהו תפקידו
בחיים כי הרי הקב"ה הוא ליבן של ישראל - הקב"ה הוא המנחה את פנימיות הרצון.

'מאבק' זה בין העיסוק בחכמה לבין העיסוק בלב, מזכיר את המאבק בין הפילוסופיה
האקזיסטנציאליסטית לבין הפילוסופיה הישנה³⁴. וכך כותב פרופסור יעקב גולומב בספרו 'מבוא
לפילוסופיית הקיום, אקזיסטנציאליזם':

לא לחינם זנח ניטשה, הפרופסור הצעיר, את אונברסיטת באזל וקירקגר מעולם לא לימד
באוניברסיטה כל שהיא. ההוגים הקיומיים עומדים על כך שהפילוסופיה שונה במהותה
מן העיסוק האינלקטואלי בה... הפילוסופיה היא דרך חיים שאינו מבקש להגיע לאמיתות
אבסולוטיות, אלא רוצה למצוא את המשמעות הפרטית לקיום היחיד... (שם דף 31)

כיוון שלאדם אין מהות קבועה וקפואה הוא נידון תמיד ליצור את עצמו. אין ההיסטוריה
עושה את האדם אלא האדם עושה היסטוריה... גם ז'אן פול סארטר מנסח עיקרון זה של
ההגות הקיומית בשורה של ניסוחים קולעים למדי; באחד ממחזותיו כתב: 'אין האדם
מאומה אלא מה שהוא עושה מעצמו', כל דבר אחר בעולם זה הוא רק מה שעשו ממנו
שאר האובייקטים והדברים, מוצרים יצירות אובייקטים של הטבע וכו', נקבעים על ידי
כוחות וגורמים חיצוניים, רק האדם לבדו נקבע מתוכו בלבד, מתוך עצמיותו הוא ומשאבי
רוחו ונפשו. (שם דף 43)

בעולם הזה אין עניין בעיסוק בחכמה אפרוירית, בפילוסופיה של 'מגדל שן', אין סיבה לאדם
לעסוק במהות אלוקי האין סוף, אלא עיקר עיסוק האדם הוא בלב. מציאת האות שלו בתורה
שתהפוך את תורת ה' לתורתו, מציאת האלוקים ששוכן בליבות ישראל, הפיכת רצון האדם
לרצון ה'. אך כאן נמצא ההבדל הגדול שבין הפילוסופים לבין ר' צדוק, בעוד שהפילוסופים
דורשים שהאדם ילך רק אחר ליבו³⁵, הרי שר' צדוק רוצה שאדם ילך אחר פנימיות ליבו, אחר
הקב"ה השוכן בליבות ישראל.

ו. על גבול שני עולמות – בחירה וידיעה³⁶

עיקר התשובה הוא עד שיאיר ה' עיניו שיהיו זדונות כזכיות. רוצה לומר שיכיר ויבין שכל
מה שחטא היה גם כן ברצון ה' יתברך... וכטעם ידיעה ובחירה שביאר האריז"ל בסוף
ספר 'ארבע מאות שקל כסף', ששניהם אמת כל אחד במקום בפני עצמו, במקום הבחירה

34. הפילוסופיה הישנה התעסקה בהגדרות אפרויריות של המציאות. באופן דומה כותב רבי נחמן בליקוטי
מוהרי"ן תורה נה, על ההבדל בין הפילוסופיה המנותקת מן החיים לבין התפילה שעוסקת בחיי העולם הזה.

35. האקזיסטנציאליזם שולח את האדם לנבור ברובד האינטואיטיבי-חיצוני של הרצון, וכופר באקסיומה
הדתית של רצון אלוקי-פנימי.

36. תודתי נתונה לאיתן גפן ואודי קורן שלימדו אותי את הפיסקה הזו, וכל הכתוב כאן הינו על פי דבריהם.

תראה סימנים בדרך...

שם אין מקום לידיעה, ובמקום הידיעה שם באמת אין מקום לבחירה. וכשמשיג לאור זה העצום, אז שבו כל זדונותיו בלתי יוצאים מעומק ידיעת ה' יתברך והוא ודעתו ורצונו³⁷ הכל אחד, ומאחר שה' יתברך רצה כן, הרי הכל זכיות...

(צדקת הצדיק פיסקה מ)

פיסקה זו מעוררת שאלות קשות בכל מי שלומד אותה. אם העבירה גם היא רצון ה', אז מדוע נענשים עליה? על מה חוזרים בתשובה?

אם הסתכלותנו הרגילה על שכר ועונש נכונה רק בעולם הבחירה³⁸ מדוע טרח ר' צדוק וגילה דבר שאינו שייך לעולמנו כלל? אם גם העבירות הן רצון ה', אז מדוע צריך לעשות צדק?

לעניות דעתי, פיסקה זו מדברת על הגבול הדק שבין עולם הבחירה ליעולם הידיעה³⁹, על תחום בין השמשות. אדם איננו יכול לסמוך על דברים אלו ולעשות עבירות לכתחילה⁴⁰, אם כי מצד שני, לעתיד לבא נראה כולנו איך הכל היה רצונו של הקב"ה.

רק אדם החי בתודעה של עולם הידיעה יכול לעבוד כך, רק אדם שבאמת חי ב"ידיעה" מכיר שבסופו של דבר, כל הקורה הוא ברצון ה'. עולם הבחירה הינו במוח, בעוד הידיעה שוכנת בעומק הלב, ומה שמפריע לאדם להגיע לידיעה הוא הנגיעות הפרטיות.

ר' צדוק מציע דרך של עבודה, שראשיתה בקיום תורה ומצוות בדקדוק, שתפקידם להישיר את הלב, המשכה בהפיכת תורת ה' לתורתו שלו וסופה בלב שלם, שיכיר שהכל מה' יתברך.

ר' צדוק כותב בפיסקה שראינו, שהאדם מסוגל להשליך עצמו על ה', שגם בעולם הזה ישנם אנשים המסוגלים לראות הכל בתודעה של ידיעה, ואצלם אפילו החטא הוא רצון ה'. הכל בידיעתו, הכל ברצונו.

דבר זה מתגלה ביחוד פעמיים בשנה: ביום כיפור לכהן הגדול, ובחג הפורים לפשוטי העם.

וכך כותב ה'בית יעקב' על יום הכיפורים:

...ולכן השעירים לפי שהיו שווין במראה ובקומה ובדמים ובלקחתן כאחד לכן הוצרך גורל. כי האדם בדעת הוא בעל בחירה מצידו לכן יוכל ההסתר לחוף עליו. אבל בידיים שהם ענפי הלב שם אין הדעת שולט כל כך. ושם ה' יתברך לבדו הוא המנהג, לכן היה מכוון בגורל.

(בית יעקב, ערב יום כיפור)

ידוע שיום הכיפורים הוא כפורים' וכך כותב ה'בית יעקב' על חג הפורים:

ויבא עמלק וילחם ברפידים... והיה כאשר ירים משה ידיו...⁴¹ - כי הידיים שהם ענפי רצון הלב יוכל להגביה אותם למעלה מהראש. וכל כך נקבע עבודה בליבם עד שכל מה שעובדים אף בלי דעת יסכימו לרצון ה' יתברך. ועל זה כיוון כי כפורים יתעורר מחיית

37. (-של הקב"ה).

38. עולם הבחירה הוא המישור במציאות שהאדם חי בו. הוא אינו יודע את התוכנית האלוקית ועליו לבחון את המציאות על פי הכלים שבידו, ועל פי הם להבדיל בין טוב לרע.

39. עולם הידיעה הוא המישור במציאות בו הכל מתנהל על פי התוכנית האלוקית, קרי, על פי רצון ה'.

40. צדקת הצדיק פיסקה מג: "פעמים יש אדם עומד בניסיון גדול כל כך עד שאי אפשר לו שלא יחטא... אבל האדם עצמו אין יכול להעיד על עצמו בזה!"

41. שמות י"ז, ח.

עמלק. ולכן המצווה מחייב איניש ליבוסמי בפורי'א⁴² להראות שגם אז יכוון לטוב... ואור
ה' יתברך לא יוכל לקבל, רק מי שנטפל אל ה' יתברך ומכיר שאין לו מצידו שום כח.
(בית יעקב, פורים)

רוב בני האדם חושבים שהראש הוא האיבר הגבוה ביותר בגוף האדם, אך ה'בית יעקב'
מלמדנו שהידיים, שהינם ענפי הלב⁴³, גבוהים לעיתים מראש האדם. בהטלת הגורלות ביום
הכיפורים וכן בשכרות הפורים אנו רואים שקיים דבר גבוה יותר מן המות, גבוה יותר מהבחירה.
בשכרות היין בחג הפורים, יום אחד בשנה, אנו עוזבים את עולם הבחירה ומשליכים עצמנו
לעולם הלא נודע של הידיעה, להראות שהכל בידיעתו.

הסימנים הנראים בעולם הינם חלק מעולם של בחירה, עולם שבו אנו מעצבים את המציאות
על פי רצוננו. בהישרת הלב, בהסרת הנגיעות, האדם מתעלה למציאות אחרת ומסוגל לראות
מבעד הלבשוים אל תוך ליבו פנימה, וזוהי עיקר העבודה בעולם הזה - מציאת אלוקים השוכן
בליבות ישראל.

ז. סיכום

האדם איננו יכול לבחור את דרכו אך ורק על פי הדרך בה מתנהל העולם, שהרי כל המתרחש
נקבע על פי רצון האדם, וה' עלול לעיתים לסייע בידו למרות שאינו מסכים עם מעשיו. לפיכך
דורש ר' צדוק מן האדם שישתכל לתוך ליבו פנימה, וזאת מכיוון שהקב"ה ליבן של ישראל, ורק
כך יוכל לכוון לרצון ה'. אך כדי שהאדם יהיה מסוגל ללכת אחר פנימיות ליבו, ראשית עליו
להישיר את ליבו ולהסיר ממנו את התאוות הפרטיות, להסיר את הנגיעות, רק כך יוכל האדם
להתחבר לאלוקים השוכן בתוכו, ולהגיע למצב שכל מעשיו הם על פי רצון ה'. להשליך עצמו על
ה' ולהבין שהכל הוא ברצונו יתברך.

חלק ב' - בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים

כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על מקרא זה 'שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון
היינו כחולמים'⁴⁴. אמר: מי איכא דניים שבעין שנין בחלמא⁴⁵?

פעמים שרואה בכירור שה' יתברך מסייעו ומסכים עם מעשיו, עם כל זה אינו ראייה כי
מעשיו ישרים באמת. (צדקת הצדיק פסקה סד)

שאלה נוספת שעלינו לשאול את עצמנו היא האם גם כיום כשאנו רואים לנגד עינינו את שיבת
ציון, את חזרת העם לארצו, בניין ירושלים ועוד, האם גם כיום יאמר ר' צדוק שאין לסמוך על
'סימנים', האם ייתכן שגם כיום, ה' יתברך מסייע בידו למרות שאינו מסכים איתנו. השאלה
מתחדדת לאור דברי הגר"א בספרו 'קול התור' שהביא את הגמרא בסנהדרין (צח ע"ב): "אין לך

42. מגילה ז ע"ב.

43. הידיים הינן ענפי הלב, הן מבחינה חיצונית, שהידיים נראות כיוצאות ממקום הלב, והן באילן הספירות,
חסד וגבורה הנקראות ידיים (חסד - דרועא דימינא וכיו') יוצאות מספירת הבינה הנקראת לב.

44. תהילים קכ"ו, א.

45. "ויש אדם ישן שבעים שנה בשינה אחת!" (רש"י שם).

קץ מגולה מזה, שנאמר: 'ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו...' (יחזקאל לו, ח) - ואמנם אסור לחשב קיצין, אך ישנה מציאות ברורה, מציאות בה הכל רואים שזהו קץ מגולה, וזה כאשר ארץ ישראל מתפתחת והריה נותנים פירות. במציאות כזו אין זה חישוב הקץ אלא "אין לך קץ מגולה מזה". שמא בזמן הגאולה הכללים להתבוננות במציאות שונים?

כדי לענות על שאלה זו צריך להבין את היחס בין רצוננו לבין רצון ה', ובמיוחד על התגלותו בעקבתא דמשיחא:

אבל על זה כתבו הקדמונים מאמר חז"ל⁴⁶: 'כל מה שאומר לך בעל הבית עשה חוץ מצא'. ולא לחנם כתבה תורה ענין המעפילים בפרשת שלח, אשר כבר האמינו בדברי משה, ולמה לא שמעו לו בזה שאמר להם: 'אל תעלו וגו', אלא שהם חשבו שזה בכלל חוץ מצא... ועל זה העפילו לעלות אף נגד רצון ה' יתברך, כמו שאמרו ז"ל⁴⁷: 'חוצפתא מלכותא בלא תגא⁴⁸... פירוש כידוע מלכות הוא כנסת ישראל, וכתר הוא שורש רצון ה' יתברך, ורוצה לומר ממשלה מעצמו בלי רצון הרוצים, והתקרבות כנסת ישראל מעצמם. והם לא הצליחו בזה מפני שאכלוה פגה, כמו שאמרו ז"ל⁴⁹ בעבתא דמשיחא חוצפא יסגא, שאז הוא העת לזה [ולעתיד - נקבה תסובב גבר ואין כאן מקומו]. ולכך אמר להם משה 'והיא לא תצלח', נראה שעצה היא אלא שלא תצלח, ודייק והיא שבכל מקום דרשו רז"ל 'היא - ולא אחרת', שיש זמן אחר שמצליח, והוא זמננו זה, שהוא עקבי משיחא.

(צדקת הצדיק פיסקה מו)⁵⁰

במישור מסויים העלייה לארץ היא רק רצוננו, רצון בלא כתר - רצון שלנו בלא רצון ה'. אולם בעקבתא דמשיחא, אומרת הגמרא, אז 'חוצפתא יסגא' - החוצפה תצלח, בסוד נקבה תסובב גבר, שעם ישראל (הנמשל לנקבה) ישנה⁵¹, כביכול, את רצון ה'.

גם כאן עולה שיטתו של ר' צדוק - האדם איננו סומך על ההיסטוריה אלא משנה אותה! הוא אינו מחפש בה את רצון ה' אלא יוצר אותו.

אולם זוהי רק הסתכלות מכיוון אחד של המציאות, שהרי מצד אחר, כל הנעשה בארץ הוא רצונו של ה'. וכך כותב ר' צדוק:

תשובה - היינו שמשיב אותו דבר אל ה' יתברך, רוצה לומר שמכיר שהכל פועל ה' יתברך וכוחו, אפילו המחשבה טרם נוצרה בלבו של אדם, כמו שאמרו ז"ל⁵². נמצא ה' יתברך נתן לו כח אז גם בהעבירה, ועל ידי זה אחר התשובה הגמורה הוא זוכה שזדונות נעשין זכיות, כי גם זה היה רצון ה' יתברך כך.

(צדקת הצדיק פיסקה ק)

46. פסחים פו ע"ב.

47. סנהדרין קה ע"א.

48. (=חוצפה היא מלכות בלא כתר).

49. סוטה מט ע"ב.

50. סיפר לי הרב נתן צולמן, שבישיבת מרכז הרב, היה הרב צבי יהודה מלמד פיסקה זו בכל יום ירושלים! והיה מסיים במילים 'והוא זמננו זה...' ולאחר מכן שר יחד עם התלמידים את השיר 'העפילו, אל ראש החר העפילו...!'

51. (=יסובב).

52. בראשית רבה פרשה ט, ג.

דבר זה מעורר את שאלת 'הבחירה והידיעה' ואכן ר' צדוק מרחיב על כך בפיסקה שראינו לעיל⁵³. מצד אחד האדם הוא המתחצף ויוצר את רצון ה', אך מצד שני עצם החוצפה הוא רצון אלוקים.

את הדיאלקטיקה הזו ניתן לראות בדברי רבו של ר' צדוק, 'מי השילוח', בפרשת מסעי:

'ויסעו מהר שפי ויחנו בחרדה'⁵⁴ - היינו בכל דבר שאדם מסופק האיך רצון ה' נוטה, אז העיצה היעוצה לו שיגדיר את עצמו מהמעשה וזה ויחנו בחרדה, כי על ידי חרדה שיהיה לאדם, טוב לו לחנות ולהיות שב ואל תעשה כמו עתה שנשבעו שלא ידחקו את הקץ⁵⁵.
'ויסעו מחרדה ויחנו במקהלות'⁵⁶ - היינו בעת שה' יתברך יחפוץ לקבץ אותנו אז יתן תקופות בליבם שלא יחרדו, הלוואי שתהיה בקרוב בימנו. (מי השילוח חלק א, פרשת מסעי)

אכן אסור לאדם להסתמך בצורה טוטאלית על ההיסטוריה, שהרי בהיסטוריה מתגלים רצונותיהם של בני האדם, כמו שכתב ר' צדוק בסוף פסקה סד (המצוטטת כולה בראשית המאמר): "מכל מקום חשבו על זה כי לא בשמים היא, ואין לסמוך על זה שהדין עם משה ואהרון נגד קורח ועדתו, רק אתם רציתם לילך בדרך זה וזכותכם גדול ולכך המיתם" - לכאורה ההיסטוריה משתנה על פי רצוננו וזכויותינו. אולם בהסתכלות עמוקה יותר, בהסתכלות מצד עולם של ידיעה, יכול האדם להתחבר לנשמת ההיסטוריה, ומשם אנו רואים שכל מעשינו ורצוננו וזכויותינו הכל מאיתו יתברך.

בעקבתא דמשיחא מתחבר רצון ה' ורצוננו.

וזהו החלום שממנו נתעורר - "היינו כחולמים". שהרי כל העולם הזה, עולם בו אנו עושים את רצוננו, עולם בו יש לאדם בחירה, הינו רק חלק מהסתר הפנים, חלק מהחלום⁵⁷. אין טעם לפעול על פי החלום שהרי "אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו"⁵⁸ והחלום משתנה על פי רצוננו. העבודה האמיתית הינה יציאה מהחלום, יציאה מההסתר לעולם של הארת פנים, לתודעה של ידיעה⁵⁹.

דחיקת הקץ בשירת ציון שהחלה עם ראשית הציונות (עוד בזמנו של ר' צדוק) הינה מצד אחד חוצפת האדם (שבזמנו מצליחה), אך מצד שני הינה סימן שה' יתברך רוצה בכך, שהרי "הוא ודעתו ורצונו הכל אחד". עלינו מוטלת המשימה לראות מבעד ללבושי ההיסטוריה את הרצון המסתתר בה, הוא רצוננו, הוא רצון ה'.

53. עמ' 308. לעניין 'הבחירה והידיעה' עיין גם במאמרו של לוי וינשטיין 'בין אמת לאמת' בגליון זה בעמוד 299. אציין כאן רק את דברי 'מי השילוח' בפרשת קורח כי "באמת רצון ה' יתברך שבעולם הזה יהיה לעיני האדם", כלומר, הקב"ה רוצה שהעולם ינהג במישור הבחירה.

54. במדבר ל"ג, כד.

55. כתובות ק"א ע"א.

56. במדבר ל"ג, כה.

57. העיר לי מרדכי זלר, שבפרשת בראשית נאמר שאלוקים הפיל תרדמה על האדם, אך בשום מקום לא מסופר שאלוקים העיר אותו. וכך כותב יסוד ישרים, בעל ה'יתכלתי', נכד האדמו"ר מאיזביצא: "היינו כמו שהיה בתחילת הבריאה תחילה יויפל אלוקים תרדמה' וגוי', ואחר כך ויקח אחת מצלעותיו' וגוי' ויביאה אל האדם' וגוי'. הרי שאחר שינה ותרדמה נתגלה אותו רצון בעצמו שהיה מקודם בעת התחלת בריאות עולם שעלו נאמר ויברא אלוקים את האדם' וגוי' יזכר ונקבה ברא אותם' וגוי' אלא בלתי שינת התרדמה לא היה יתכן כלל שיתגלה זה הרצון הקדום" (סוד ישרים על חג הפורים, יג).

58. ברכות נה ע"ב.

59. בעולם זה של ידיעה אין חשיבות לזמן, שהרי: "הכל פועל ה' יתברך וכוחו, אפילו המחשבה טרם נוצרה בליבו של אדם" (צדקת הצדיק פיסקה ק).